

***La renovació educativa a
El Magisterio Balear en
temps de la Segona
República***

Antoni J. Colom Cañellas
Universitat de les Illes Balears

Educació i Cultura
(2010), 21:
61-80

La renovació educativa a *El Magisterio Balear* en temps de la Segona República

The educative renovation in *El Magisterio Balear* in times of the Second Republic

Antoni J. Colom Cañellas*

Resumen

En este artículo se pretende hacer un análisis de la revista *El Magisterio Balear* durante los años en que duró la Segunda República española. Esta revista inició su publicación en 1873 y excepto algún período en que no se publicó, su vida duró hasta diciembre de 1936, iniciada ya la Guerra Civil. Fundamentalmente se estudian los artículos pedagógicos, así como otras noticias y secciones, destacando los trabajos que desarrollan las experiencias de la Escuela Nueva, fundamentalmente Decroly, Montessori, Freinet, etc. Además, la revista se convierte en portavoz de los cambios escolares que propician las nuevas leyes republicanas para así informar a los maestros de las Baleares. Es también interesante abordar el cambio que sufre la revista en los pocos números que publicó cuando las autoridades fascistas estaban en el poder.

Palabras clave: revista *El Magisterio Balear*, Segunda República española y educación, Escuela Nueva.

Abstract

In this article an analysis is made of the magazine *El Magisterio Balear* during the years in which the Second Spanish Republic existed. This magazine was first published in 1873 and except for some period in which it was not published, it lasted until December 1936, when the Civil War had already started. What is mainly studied are the pedagogical articles as well as other news and sections, with an emphasis on the works that develop the experiences of the New School, mainly Decroly, Montessori, Freinet, etc. In addition, the magazine has become the spokesman for the scholastic changes that have been brought about by the new republican laws so as to inform the teachers of the Balearics. It is also interesting to deal with the change that the magazine undergoes in the few issues that were published when the fascist authorities were in power.

Key words: *El Magisterio Balear* revue, Second Spanish Republic and education, New School.

* Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques. Universitat de les Illes Balears.
E-mail: antoni.colom@uib.es

Aquest article fou acceptat per a la seva publicació el 30 de juny de 2009.

Parlar d'*El Magisterio Balear* és fer referència a una revista del magisteri illenc que s'incorporà al gran nombre de revistes professionals que aleshores ja es publicaven arreu d'Espanya, ja que l'any 1874 s'editaven més de cinquanta revistes d'aquest tipus a tot l'Estat. A casa nostra, cal dir que a partir de 1866 es començà a publicar *El Fomento*, que l'abril de 1869 es començarà a interessar per l'educació (si bé de manera més teòrica que pràctica), ja que a la seva capçalera apareixia com a subtítol *Periódico General de Ciencias, Artes, Agricultura, Enseñanza y Variedades*. Supòs que, als mestres, això d'aparèixer entre «agricultura» i «varietats», no els faria gens ni mica de gràcia, però, en fi, les coses aviat canviarien. El 10 de setembre de 1870 es modificà el seu nom i va passar a dir-se *El Fomento Balear*.

1. L'origen de la revista

Fou l'any següent, el 1871, quan a *El Fomento Balear* es presentà un projecte d'associació dels mestres illencs que tenia com a objectiu la unió dels mestres d'ambdós sexes per a la mútua protecció i defensa dels seus interessos, a més de la conveniència que els mestres s'associassin a l'àmbit de districte (Palma, Inca, Manacor, Maó i Eivissa).¹ Més tard, la mateixa publicació tornava a cridar l'atenció del seu projecte d'associació, fins a arribar a dir que era fins i tot necessari aconseguir una unió nacional de tots els mestres d'Espanya per tal de tenir una sola veu qualificada i un interlocutor vàlid davant el Govern.² Al mateix temps, ens informava que els mestres de Menorca ja havien constituït una associació i triat la seva Junta de Representants. Com que aquesta notícia deixà indiferents els mestres mallorquins, de bell nou l'esmentada publicació tornà a fer-se ressò de la importància de la seva proposta.³ Encara varen haver d'insistir-hi més, de tal manera que mesos després es podia llegir:

«ruegan a sus compañeros que se asocien no con ninguna mira personal ni egoísta, sino única y exclusivamente para el bien de la clase a que pertenecen a cuyo efecto dejan íntegra la cuestión de reglamento y constitución a todos los compañeros para que en la próxima época de vacaciones puedan reunirse todos y espontáneamente resolver lo que más les convenga».⁴

Dies més tard va tenir lloc la darrera crida —«profesores fuera apatía, fuera egoísmo, asociarse de una vez para la mutua protección y defensa»—⁵ que ja va tenir l'efecte desitjat de feia tant de temps. El tres d'agost de 1872, *El Fomento Balear* feia pública una convocatòria als mestres, que es duria a terme a la Llotja de Palma, el dia 18 d'agost.⁶ Efectivament, la reunió es va dur a terme, tot constituint-se l'Associació de Mestres, de la qual fou triat president el mestre Sebastià Font.⁷

¹ Vegeu: *El Fomento Balear*, n° 26, d'1 de juliol de 1871.

² «Nuestro Deber», *ibid.*, n° 47, de novembre de 1871.

³ Vegeu: *El Fomento Balear*, 4 de març de 1872.

⁴ «Al Magisterio Balear», *El Fomento Balear*, n° 25, de 22 de juny de 1872.

⁵ «Más vale tarde que nunca», *El Fomento Balear*, n° 27, de 6 de juliol de 1872.

⁶ *El Fomento Balear*, n° 31, de 3 d'agost de 1872.

⁷ *El Fomento Balear*, n° 34, de 24 d'agost de 1872.

En uns mesos es va tenir enllestit el reglament de l'esmentada associació, que constava de vint-i-un articles i que definia els seus objectius: donar una instrucció més gran als associats, gestionar assumptes relatius a l'ensenyament i al magisteri, així com facilitar tot el que es refereix als aspectes econòmics dels mestres. Aquest reglament preveia també la creació d'una revista professional que fes el paper de portaveu de l'Associació. Era el set de desembre de 1872;⁸ efectivament, el gener del 1873 sortia a la llum el primer número de la revista, que s'anomenaria *El Magisterio Balear*.

Aquesta publicació sortí regularment, excepte alguna temporada (sobre el 1900 i, després, entre el 1918 i el 1923), de manera que la seva vida es perllongà, segur, fins al desembre de 1936, ja que per ara no hem pogut trobar cap exemplar a partir d'aquesta data. Això suposa una presència gairebé continuada dels mestres de l'arxipèlag mitjançant una aportació de més de 26.000 pàgines referides a qüestions educatives, la qual cosa significa que mai cap branca del saber ha tingut entre nosaltres una presència tan dilatada en el temps i de tal intensitat publicista com l'educativa; malgrat això, mai no s'ha reconegut en la nostra historiografia.

Com a resum d'*El Magisterio Balear*, podem dir que aquesta revista –molts d'anys setmanal i altres quinzenal– acomplí tres objectius bàsics: proporcionar informació sobre qüestions professionals (legislació, decrets, drets, protestes reivindicatives, etc.), fer una crítica de l'educació espanyola i formar els seus associats en les noves tendències educatives. En aquest sentit, no hi ha cap dubte que *El Magisterio Balear* fou una eina i un instrument de difusió de les noves idees pedagògiques que sorgien arreu d'Europa i Amèrica del Nord i de les quals la nostra revista, bé amb articles d'altres publicacions paral·leles de la península o mitjançant articles de mestres illencs, anaren informant dia rere dia.

Per tant, no es pot estudiar la nostra renovació educativa sense tenir present l'aportació d'*El Magisterio Balear*, de manera que, a hores d'ara, ha esdevingut la font potser més important a l'hora d'història la nostra incorporació dins els paràmetres de l'Escola Nova. De fet, la revista és citada a gairebé qualsevol treball d'història que almanco tingui en compte fenòmens educatius fins al 1916; a partir d'aquesta data, la revista ha estat molt poc utilitzada, potser perquè, per ara, són anys que no han estat tan estudiats; de tota manera, el que cal dir és que no hi ha gairebé cap citació de la revista en temps de la Segona República. D'aquí prové el nostre interès a donar una visió general per tal que els investigadors coneguin el tarannà que mostrà la revista durant aquests anys.

2. Un canvi d'orientació després de més de cinquanta anys

Ja hem dit que *El Magisterio Balear* és la gran font per conèixer en detall el progrés entre nosaltres de les noves perspectives renovadores i, en general, de l'Escola Nova, i això, malgrat els anys de la dictadura del marquès d'Estella. Aleshores, potser el lector pensi que, amb l'adveniment de la Segona República Espanyola, el *Magisterio Balear*, amb els nous aires de llibertat, desenvoluparia i donaria més notícies de caire renovador i de noves experiències. Res d'això va passar. En tot cas, cal dir que, des d'una perspectiva pedagògica, la revista va fer un pas enrere. Intentarem explicar aquest fet.

⁸ Vegeu: *El Fomento Balear*, n° 49, de 7 de desembre de 1872. La creació de la revista es troba a l'article primer del reglament esmentat.

Cal pensar que la República implicà no solament un nou govern, sinó un nou concepte d'Estat, per la qual cosa es va fer necessària una transformació de lleis, decrets, ordres, etc., que modificassin l'estructura educativa del règim monàrquic i, en general, instituïssin un concepte totalment diferent del que era la política del país. La nostra revista va haver d'atendre's als canvis i a les novetats legislatives que es produïren. I ja se sap, si una crítica s'ha fet a la nostra ben estimada República és que, potser, va anar massa aviat; això significà que *El Magisterio* va haver d'informar a tota premsa dels nous canvis que es produïren.

Aquest fet es va veure agreujat perquè la República mai no va fer una llei general d'educació, de manera que la política educativa que desenvolupà fou d'acord a múltiples disposicions, reglaments, decrets, etc., la qual cosa significà informar de les transformacions que varen sofrir els més insignificants detalls que regulaven el sistema educatiu: oposicions, escoles normals, inspecció, educació d'adults, barems, concursos de trasllat, batxillerat, etc.; en definitiva, una tasca legislativa que veritablement omplí dia a dia les pàgines de la revista.

Què significa això? Doncs que, a la nostra revista, els anys de la República varen minvar els articles de contingut pedagògic (en sobremanera, a partir del 1934), per dedicar-se, fonamentalment, a donar notícies dels canvis legislatius i administratius. Cal tenir present que en molt poc temps –potser dos anys– la nostra República va haver de fer un canvi en profunditat respecte del món educatiu que, òbviament, afectava mestres i professors de qualsevol nivell. No hi ha dubte que la revista que analitzam que, cal recordar, era una revista professional– va estar al nivell que s'esperava i, en conseqüència, va donar informació de tots els canvis que es produïren.⁹

Una altra nota definitòria és el fet –que és lògic– que els articles de caire pedagògic s'orientassin a les noves necessitats educatives, fruit de la nova política republicana. Inten-tarem analitzar aquesta qüestió. No cal dir que trobam treballs i notícies sobre renovació educativa, però també sembla que la revista sigui ben conscient que ja ha complert la funció formativa dels seus associats, de manera que ja no hi ha tants d'articles referents a la «nova educació» i, en segon lloc, perquè els que trobam són més treballs «d'ampliació» que no pas d'introducció.

Una altra cosa ben significativa respecte dels números anteriors és l'aparició d'articulistes mallorquins que gairebé protagonitzen els pocs articles d'opinió de la revista; Rosselló Gil, Pere Crespí, L. Duran, Joan Capó, Suau Alabern, M. Deyà, S. Fornaris i altres conformaran un esplet d'articulistes que varen transformar les fonts d'informació d'*El Magisterio*, aferrat també als articles d'altres indrets. Això ens indica que, aleshores, una bona part del magisteri mallorquí havia arribat a un nivell cultural i professional que mostrava que ja havien assumit els missatges renovadors. Tant, que l'era republicana de la revista poca cosa aportà al fet de la renovació. És com si els nous plantejaments de l'Escola Activa estiguessin integrats en els nostres educadors de manera que, a mesura que avança els temps, la revista es dedicarà amb més força a informar dels canvis administratius que va fer la República.

---

⁹ Personalment, crec que aquesta nova orientació es produí ja el primer any republicà, si bé la diferenciació radical respecte del tema educatiu es donà a partir de l'any 1934, de manera que des d'aquesta data és ben normal trobar números de la revista dedicats a qüestions administratives i legislatives.

Aquest sentit de maduresa professional també es nota en el fet que, ara, la revista donarà cada vegada més importància i espai a la crítica i informació de les novetats bibliogràfiques. És significatiu l'augment que trobam en el nombre d'informacions, resums i, fins i tot, petits estudis que es fan sobre llibres interessants per als mestres, així com la celebració de la festa del llibre per part de les distintes comunitats escolars. Aquests fets ens fan pensar que ja hi ha un interès per part dels nostres mestres d'aconseguir una autoformació mitjançant la lectura de literatura professional, de manera que *El Magisterio* es veu obligat a donar compte, sistemàticament, de les novetats editorials i, fins i tot, a comentar i ampliar continguts dels llibres citats, aspecte al qual gairebé mai –o molt poques vegades– va dedicar atenció. De tota manera, hem trobat aportacions prou interessants al tema renovador pel que fa, fonamentalment, als nous papers dels mestres i de la inspecció, per una banda, i a la metodologia renovadora, per l'altra. Ara bé, malgrat que sembli mentida, el grau d'informació respecte d'aquesta temàtica és molt més minoritari que no pas a altres èpoques. Intentarem a partir d'aquí fer una anàlisi d'aquest aspectes.

2.1. República, mestres i escoles

En primer lloc, cal destacar un aclariment ben acurat del paper que va tenir la República:

«la República al enfrentarse con el problema de la educación nacional tiene que atacar con decisión y valentía todos los aspectos del mismo. Tiene que acabar con la absurda organización actual. Hay que hacer una reforma total que abarque desde los Jardines de la Infancia hasta la Universidad. Hay que extender los beneficios de la enseñanza a todos los españoles hasta conseguir que no quede un solo analfabeto en nuestro país, ni deje de cultivarse una sola inteligencia. El País necesita hoy más que nunca que todo ciudadano preste el máximo rendimiento a la nación. Y la República traicionaría a su propia esencia si no ofreciese a todos los españoles las posibilidades necesarias para que su inteligencia y su vocación encuentren el cauce que se merecen».¹⁰

De tota manera, el que més interessà la política educativa de la República fou, de manera significativa, l'ensenyament primari i la formació dels mestres. La República traçà un pla per construir cinc mil escoles cada any i fer de l'ensenyament públic el model educatiu del país, és a dir, una escola en què tothom se sentís igual, en què conviuriu junts els infants de qualsevol classe social; això significarà minoritzar de manera radical la influència de l'Església en el si del sistema escolar, ja que el nou Estat ploclamà, des d'un principi, el dret a la llibertat religiosa, per la qual cosa l'escola pública havia de ser l'escola de tothom i no solament d'una única confessionalitat. En tot cas, si els pares volien per als seus fills un ensenyament religiós, l'Estat l'oferiria mitjançant un sacerdot.¹¹

De tota manera, on trobam ben explicitat el canvi que es volia a l'ensenyament primari és en el nou tarannà que la República volia per a la Inspecció d'ensenyament, que havia de ser ara més tècnica i menys burocràtica per tal que fos consellera i col·laborativa del mestre i no pas controladora i coercitiva. També havia d'aportar un sentit social a la seva tasca, implicar les autoritats locals, sensibilitzar el poble de la importància de l'escola i de l'educació dels fills. Havien de promoure les construccions escolars, així com la

¹⁰ Això ja es deia quan encara no havien passat dues setmanes de l'adveniment republicà. Vegeu: «Declaraciones ministeriales», *El Magisterio Balear*, n° 335, de 27 d'abril de 1931 (a partir d'ara es citarà per MB).

¹¹ «Decreto sobre enseñanza religiosa en las escuelas», MB, n° 338, de 18 de maig de 1931.

creació dels anomenats «Consells Escolars», per tal d'establir, entre pares i mestres, ponts de col·laboració; per altra banda, havien de fomentar la creació de cantines, biblioteques, colònies escolars, ensenyament d'adults i, fins i tot, atendre els infants superdotats per tal que aconseguissin l'ajut de l'Estat per seguir els seus estudis.¹²

Una altra de les novetats introduïda entre nosaltres per l'inspector Capó foren els anomenats «Centres de Col·laboració», el primer dels quals sembla que es va fer a Manacor, l'octubre de 1933; es tractava d'una reunió de mestres del districte per tal de canviar impressions i fixar normes i compromisos, a fi que el curs recentment inaugurat es desenvolupàs de la manera més bona possible, cercant, a la vegada, una certa coherència entre mètodes, objectius i activitats. L'inspector considerava bàsic assumir, entre altres, els aspectes següents: adaptació dels plans escolars a les necessitats del poble i a l'ambient de l'escola, actuar d'acord amb les normes universals de l'educació moral i intel·lectual; també considerava valuosa la col·laboració efectiva entre les diverses escoles per facilitar l'intercanvi de revistes, llibres i material pedagògic.¹³

També cal constatar l'interès per l'ensenyament del català a les nostres escoles, atès el recent Decret de bilinguisme a Catalunya, de manera que, ben prest, solament uns mesos després de la proclamació de la República, s'anunciaren cursets de català per als mestres de l'illa que, per cert, foren impartits pels professors Jaume Busquets, que seria emèrit catedràtic d'àrab de la nostra Escola de Comerç i un dels més reconeguts arabistes espanyols, i el senyor Pellicer, a la Graduada de Llevant. En el mateix exemplar, un mestre mallorquí, Jaume Rosselló Ordines, escriu un article en català sobre la necessitat de l'ensenyament bilingüe a les nostres escoles,¹⁴ en què ens diu que un altre mestre –Ferrer Ginard¹⁵ ja ha publicat «una apreciable cartilla mallorquina»; pel que fa a la resta, aquest article dóna una sèrie d'advertències sobre l'ensenyament del català a l'escola, tot començant per la fonètica de les vocals, així com una bibliografia d'iniciació per tal que els mestres comencin a estudiar la seva pròpia llengua.

Com hom pot intuir, parlar dels canvis en l'enfocament de l'ensenyament a la II República mereixeria per si mateix un monogràfic voluminós que no és el nostre objectiu; en tot cas, cal mencionar com a curiositat el fet que la República fes equivalent el títol de l'Escola Superior de Magisteri (on es formaren els inspectors i els catedràtics de les escoles normals) amb el nou títol de Llicenciat en Pedagogia, segons el Decret publicat a la *Gaceta* el 18 de febrer de 1934.¹⁶ En canvi, curiosament, la revista gairebé no informà d'un dels aspectes més interessants de la política educativa de la República i que més caire popular va tenir; faig referència a les Missions Pedagògiques, vertader arquetip d'educació no formal que passà desapercebut per als responsables d'*El Magisterio*.

¹² «Escolar. Reglas sobre la Inspección», MB, n° 443, de 27 d'abril de 1933.

¹³ J. Rosselló: «Del momento. Reunión de maestros en Manacor», MB, n° 465, de 23 d'octubre de 1933.

¹⁴ Vegeu: MB, n° 344, de 30 de juny de 1931. Jaume Rosselló Ordines, dos anys després, seria el director de l'Escola de Pràctiques agregada a la Normal de les Illes i un dels mestres freinetistes mallorquins.

¹⁵ Es tracta d'Andreu Ferrer Ginard, un dels mestres renovadors més importants de l'illa. Per a més informació, vegeu: M. Bel Sancho Orell: *El mestre Andreu Ferrer i l'ensenyament a Artà* (1916-1928). Palma: Universitat de les Illes Balears; Institut de Ciències de l'Educació, col·lecció «Els nostres educadors», n° 2, 1984.

¹⁶ Vegeu: MB, n° 485, de 10 de març de 1934; el decret era del 16 de febrer.

Continuant amb el tema dels mestres, cal dir que, a les Illes, des del començament de la República, l'augment del nombre d'ensenyants públics havia estat el següent:

1930	367 mestres
1931	401 mestres
1935	609 mestres ¹⁷

És a dir, la República, en quatre anys (1931-1935), havia augmentat a casa nostra més d'un 50% el nombre de mestres. D'aquests mestres s'esperaven noves qualitats, com:

- Posseir una intuïció natural envers l'infant.
- Vocació pel treball educatiu.
- Tenir el do de l'observació i la intuïció.
- Oblidar els instints d'autoritat i dominació.
- Agradable pel seu físic i la forma de vestir.
- Tenir una cultura general tan àmplia com fos possible.
- Tenir una cultura pedagògica profunda.
- Un alt ideal pedagògic.
- Una filosofia de l'educació.
- Coneixements pedagògics.
- Cultura psicològica.
- Preparació pràctica.
- Cultura social.
- Llibertat professional i espiritual.¹⁸

Amb relació a aquesta temàtica i, en general, a la nova perspectiva que s'obria al sistema educatiu, laic i aconfessional, no ens ha d'estranyar que, en aquests anys republicans, aparegués amb insistència un tema que fins aleshores mai no havia merescut l'interès de la revista; em referesc a la qüestió de l'educació moral; efectivament, si l'Església havia perdut el protagonisme en el món educatiu, no significava que les autoritats abandonassin aquest aspecte fonamental en tot projecte educatiu; el que passa és que ara l'educació moral s'havia d'assentar en la moral cívica o, si es vol, en la moral republicana. Òbviament, d'això eren ben conscients els dirigents del nou sistema educatiu i, lògicament, els responsables d'*El Magisterio*, que varen coordinar la temàtica de la moral a l'educació i, fins i tot, la varen unir amb els principis de l'Escola Nova, tal com ho trobam escrit: «la vuelta a la naturaleza es el principio de la educación del carácter, base de la educación moral»,¹⁹ que tant ens recorda Rousseau.

També trobam, creiem que per primera vegada a la revista, notícies de l'autogestió educativa amb relació al comportament de l'infant i, per tant, amb relació també al seu sentit moral; es tracta d'un treball,²⁰ dels més interessants d'aquests anys, en el qual es

¹⁷ Aquestes dades apareixen a un article si més no ben curiós de l'inspector J. Capó, que es titula «Notas para una historia escolar de las Baleares» i que és iniciat per Alexandre Rosselló i Miquel Porcel. Vegeu: MB de 10 d'agost de 1935.

¹⁸ MB: «Cualidades que indispensablemente debe poseer el maestro», n° 403-404, de 16 i 22 d'agost de 1932. Hem trobat altres treballs que incideixen en el mateix sentit: «Como debe proceder el maestro», MB, n° 336, de 4 de maig de 1931, i molts d'altres del mateix estil.

¹⁹ Vegeu: L. Serrano: «Actualidades pedagógicas. Educación moral», MB, n° 459, d'11 de setembre de 1933.

²⁰ «El último problema de la educación moral», MB, n° 577, de 14 de desembre de 1935, pàg. 367-370.

parla de la conveniència d'aplicar el *self government* a l'escola per tal de crear un veritable context d'educació moral, ja que, d'aquesta manera, l'alumne s'ha de sotmetre a la seva pròpia consciència i a la voluntat del grup en qualsevol acció i circumstància. De tota manera –al final– l'autor (no ve signat) considera que cal encara anar més enllà, ja que considera que més que «autogovern», el que ha de fer l'infant és «participar del govern de l'escola». És a dir, no hi pot haver moral si hi ha dogmàtica, si hi ha coaccions; per tant, solament en una escola laica es pot donar la veritable educació moral, perquè, tanmateix, aquest tipus d'escola, pel fet de deixar opcions de llibertat de pensament, desenvolupa la consciència, que és la que podrà «cultivar la dignidad de la conducta».²¹

També el joc és un aspecte que ens permet aproximar-nos a l'educació moral de l'escola. El principi és el mateix, és a dir, la moral ha de ser fruit de la llibertat, mai de l'obediència o de l'autoritat; d'aquesta manera, com en el joc, l'infant és lliure: pot manifestar les seves tendències i practicar, a la vegada, el seu sentit moral envers els companys, tot el que, mitjançant l'observació, pot ajudar el mestre a tenir una bona informació dels alumnes.²² Aquest mateix treball, com a resultat del que hem dit, ens proporciona una forma per dur a terme l'educació moral:

«Es una buena práctica imponer por escrito a los niños el cumplimiento de un deber moral. El niño estudiará el deber, pesará la posibilidad de cumplirlo y, si se considera capaz de llevarlo a la práctica, la obligación debe ser cumplida inexorablemente».²³

També trobam treballs d'educació moral amb relació als mestres; n'hi ha un de ben curiós,²⁴ en el qual s'afirma el dret que el mestre té de participar, mitjançant el seu vot, a les eleccions de caire polític, però, a la vegada, diu que no és convenient que mostri públicament les seves simpaties polítiques, així com participar-hi activament; simplement perquè ara, amb la República, l'escola és de tots; hi ha una separació entre Església i Estat, per tant, l'aconfessionalitat escolar no solament ha de ser religiosa sinó també ideològica, de manera que una escola amb un mestre polític no seria mai una escola nacional. El mestre, aleshores, s'ha de sacrificar i frenar les seves preferències, ja que l'escola solament podrà ser la «casa del poble», és a dir, la mateixa per a tots, per a «la burguesia y el proletariado, para el religioso y el laico». Per això, es recomana que el mestre sigui, almanco en públic, absolutament neutral i no pas partidista.

La qüestió de les construccions escolars és, en aquest període, gairebé inabastable, ja que un seguit de números d'*El Magisterio* ens donen informacions al respecte: Son Servera, Santa Margalida, Búger, Alaró, Sineu, Palma, Inca, Santa Ponça i altres indrets són notícia amb relació a la creació o ampliació dels seus centres. També, el 1935, se'ns informa de la col·locació de la primera pedra de l'actual col·legi Jaume I de Ciutat. De tota manera, sobre aquesta temàtica, cal esmentar algunes novetats; unes d'aquestes són les primeres inauguracions de les anomenades a l'època «cantines escolars» –avui en diríem «menjadors»– com fou el cas de la Graduada de Llevant, de l'escola del Coll d'en Rabassa o de l'escola de Son Espanyolet, també a Palma. Un segon aspecte a destacar fou l'interès que el governador civil d'aleshores, Joan Manent, demostrà per la situació educativa de les

---

²¹ G. Manrique: «La educación moral en la escuela», MB, n° 483 i 484, de 24 de febrer i 3 de març de 1934.

²² «El niño y el juego», MB, n° 482, de 17 de febrer de 1934.

²³ *Ibid.*, pàg. 54.

²⁴ P. Serra: «El maestro y la política», MB, n° 526 i 527, de 22 i 29 de desembre de 1934.

Illes, ja que visità totes les escoles públiques, en el primer trimestre del curs 1932-1933, acompanyat de l'inspector en cap Joan Capó.

Per últim, i per concloure el tema de les escoles, cal fer esment d'un interessant i llarg article que és un veritable tractat sobre construccions escolars,²⁵ en què s'analitzen aspectes com l'higiene de les escoles, la seva relació amb la natura –ja que ens diuen que l'ideal d'una escola seria simplement l'aire lliure–, juntament amb altres temes com la seva orientació, l'amplitud dels locals, la seva capacitat màxima, la ventilació, la il·luminació, així com les característiques que ha de tenir una construcció escolar de qualitat.

2.2. Les didàctiques i els enfocaments renovadors

Malgrat que ja no sigui la temàtica més important, *El Magisterio* es fa ressò, com ho va fer sempre, de les activitats innovadores que es produeixen a Mallorca. Destacam, per exemple, excursions a diversos indrets de l'illa per part de moltes escoles; exposicions com la de l'escola de Búger amb dibuixos, frisos, treballs de fusta i argila, amb croquis, esquemes, etc., tot fet pels alumnes, o el festival escolar que es dugué a terme a Campos, o la visita dels escolars d'Alaró al Museu Pedagògic de Palma, si bé abans varen visitar la sepultura de Miquel Porcel,²⁶ com a símbol de l'educador i del magisteri. També arribaren al Castell de Bellver, a la redacció d'alguns diaris, per acabar amb una sessió de cinema.²⁷

També es fan intercanvis entre escolars de pobles veïns, com la que varen fer els escolars de Sencelles i Santa Eugènia;²⁸ també trobam, el 1934, obres de teatre representades en català per alumnes dels nostres centres de primària i les visites de les escoles al Museu Pedagògic, que es repetiran també el 1935. Per la seva part, el «Liceo Ripoll» organitzava sovint vetllades literariomusicals amb gran èxit.²⁹ La cosa estava tan generalitzada que fins i tot trobam un article³⁰ que ens explica la manera d'aprofitar les excursions escolars; l'autor aposta per la correspondència infantil –clara influència freinetista– que obligaria els alumnes de cada poble a documentar-se sobre les indústries, els paisatges, l'art i la història de la localitat, per tal de transmetre aquestes informacions, que a la vegada donarien peu a una excel·lent activitat escolar. També en aquest seguit d'activitats se'ns informa de les revistes *Aurora*, feta pels infants de l'escola pública d'Establiments, *Despertar*, de la seva homònima de Can Pastilla, així com *Vida escolar*, de l'escoleta de Valldemossa, totes de caire freinetista.³¹

²⁵ «Instrucciones técnico-higiénicas relativas a las construcciones escolares», MB, nº 508-509, de 18 i 25 d'agost de 1834.

²⁶ M. Porcel esdevingué el mestre símbol de la renovació educativa a casa nostra; director de l'Escola de Pràctiques de la Normal masculina de 1892 a 1932; fou l'introduïdor a Espanya dels treballs manuals i el primer mestre públic que graduà l'ensenyament a l'illa (1897) i que dirigí la primera colònia escolar (1893); defensor del dibuix espontani i del joc de l'infant, sempre defensà les pràctiques educatives pròpies de la ILE. Per a més informació: A. J. Colom: *D. Miquel Porcel Riera i els inicis de l'activisme escolar a Mallorca*. Palma: Centre d'estudis socialistes Gabriel Alomar, 1984.

²⁷ Vegeu, respectivament, MB de 10 d'agost de 1935, de 30 de novembre de 1935 i d'1 de juliol de 1933.

²⁸ Per a més informació d'aquest fet, vegeu: M. Coll: *Gabriel Coll i Mulet. «Mestre Guillemet»*. Santa Eugènia: Ajuntament de Santa Eugènia, 2000.

²⁹ Vegeu per a aquest centre: M. Jaume Campaner: «Una residència d'estudiants a Palma (1925-193-)-», pàg. 103-115, *Educació i Cultura*, nº 11, Palma: 1988.

³⁰ Vegeu: «Excursiones», nº 497, de 2 de juny de 1934.

³¹ M. Jaume Campaner: *Freinet a Mallorca. Miquel Deyà Palerm i l'Escola de Consell (1930-1940)*. Palma: Lleonard Muntaner, 2001.

Tampoc podem deixar passar de llarg el fet que, aleshores, un jove mestre mallorquí –Miquel Deyà– fos convidat a la «Semana de Estudios Pedagógicos» que se celebrà a Madrid, per impartir una conferència sota el títol «Mi escuela rural», o que el mestre d'una escola unitària d'un llogaret del terme de Manacor –Es Murterar– disposàs a la seva aula de ràdio i cinema.³² O que el col·legi de Llevant de Palma (Sa Graduada) iniciàs un intercanvi –també de caire freinetista– amb una escoleta d'un llogaret d'Infiesto, anomenat Moro, al Principat d'Astúries. En aquest sentit, podríem donar ressò de la visita que els alumnes de la Normal d'Osca, juntament amb els seus professors, varen fer al nostre Museu Pedagògic, visita que també va dur a terme el conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, l'honorable Bonaventura Gassol.³³

En referència a les colònies d'estiu, cal dir simplement que el panorama que en aquest sentit teníem, encara s'enriquí més, ja que l'any 1935 dues institucions més se sumaren a l'organització de les colònies; una fou l'Escola Normal –com a pràctica per als seus alumnes– que es va dur a terme a Portocolom, Felanitx, i l'altra, avalada per l'Acció Popular Agrària,³⁴ era orientada al seus socis.

Si passam a analitzar els aspectes més pròxims a la renovació educativa, trobam, en aquests anys republicans, un interès pels mètodes en funció d'assignatures concretes –el que avui en dia anomenaríem didàctiques específiques– juntament, és clar, amb les metodologies de l'Escola Nova. Intentarem fer una revisió d'ambdues qüestions.

En primer lloc, ens crida l'atenció un treball dedicat a la metodologia de la lectura fonamentada en Decroly,³⁵ que implica no començar aquest tipus d'ensenyament fins que l'infant domini els mitjans d'expressió oral i posseeixi un vocabulari ric que li permeti entendre i interpretar el pensament aliè. Després, es començarà amb frases relacionades amb la vida de l'infant o amb els centres d'interès que estan desenvolupant; a partir d'aquí, el mètode passa per les fases següents: la d'iniciació, en la qual l'infant arriba a coordinar paraules amb els objectes als quals es refereixen, mitjançant un gran nombre de cartons — d'aquí, que el mètode es digui ideogràfic. La segona fase és la de comprovació i aplicació, de manera que ara el mestre escriu paraules o petites frases (sense cap mena de dibuix) que el nin ha de reconèixer; entram, després, en la fase de l'elaboració, ja que és el nin qui escriu paraules i petites frases d'acord amb els targetons que ha emprat. Quan domina el que hem vist fins ara, l'alumne entra en el darrer període, conegut com el de la descomposició, és a dir, ara, de les frases escrites, extraurà les paraules; d'aquestes, les síl·labes i d'aquí, les lletres, per continuar formant altres paraules i frases.

Aquest mètode ja era conegut per part dels mestres mallorquins, ja que, com ens diu F. Rosselló Gil, de l'Escola de Llevant de Palma, «los métodos para la enseñanza de la lectura y la escritura [...] no son más que dos. Uno [...] parte del nombre de la letra para luego formar sílabas y [...] meses después formar palabras. El otro parte de la palabra».³⁶ Amb relació a l'escriptura, se'ns informa que aquesta ha de començar mitjançant el dibuix; una vegada que ja se sap llegir, malgrat que solament sigui un poc, es dibuixen objectes, dels quals escriurà el nom mitjançant la còpia dels cartons esmentats en el mètode Decroly. O sigui, s'han de reproduir els objectes i les paraules de l'objecte.³⁷ També, a un altre

---

³² Vegeu, respectivament: MB, n° 525, de 15 de desembre de 1934 i n° 480, de 3 de febrer de 1934.

³³ Consultau, respectivament: MB, n° 500, de 23 de juny de 1935 i n° 511-512, de 8-15 de setembre de 1935.

³⁴ Vegeu: «Nuevas colonias escolares», MB, n° 562 i 563, de 31 d'agost i 7 de setembre de 1935.

³⁵ «Fundamentos y aplicación del método ideovisual de lectura», MB, n° 323, de 2 de febrer de 1931.

³⁶ F. Rosselló Gil: «Bibliografía. El primer libro», MB, n° 452, de 24 de juliol de 1933.

³⁷ *Ibid.*

article, l'ensenyament de l'escriptura s'analitza mitjançant les fitxes del pedagog suís Dottrens.³⁸

El dibuix és una altra matèria que interessa sobremanera als nostres mestres, perquè el consideren una activitat pròpia de l'escola renovadora.³⁹ El dibuix, se'ns diu, no ha de ser un objectiu, una assignatura, sinó un mitjà per tal de fer agradable qualsevol activitat escolar. El dibuix, doncs, es veu amb relació a l'espontaneïtat i la llibertat del nin, com un interès i necessitat que cal utilitzar, com un mitjà per fer agradable l'escola. De tal manera, es considera que, després del joc, als parvularis, el dibuix ha de tenir categoria de veritable treball escolar amb relació a la lectoescriptura.

En referència a les ciències naturals, se'ns diu que el llibre, en tot cas, ha de ser un element auxiliar, ja que cal estudiar aquesta matèria mitjançant l'observació i l'experimentació. Posar el nin en contacte amb la natura implica formar en ell un criteri pràctic, estètic i moral, a la vegada que s'inicia en els hàbits científics. Això no implica omplir-lo de qualificacions, sinó interessar-lo per la vida, tot presentant els éssers en el seu medi natural. Tot això, cal relacionar-ho amb la geografia –l'estudi del medi–, on es troben els éssers estudiats, així com amb el dibuix i els treballs manuals. Paral·lelament, s'ha de seguir amb la física i la química, que també serveixen per despertar l'interès de l'infant, així com la seva curiositat. Aquest treball està fonamentat en cites de Decroly, Ferrière, Kerschensteiner, Wynken, Cousinet i Claparède, tot conclouent amb una cita de William James –el mestre de J. Dewey– que diu: «el interés es comparable al fuego; puede propagarse de un cuerpo a otro. Ese es el papel del maestro, propagador, animador, guía».⁴⁰

Trobam un nou aspecte didàctic que interessa en aquests anys i que és evidència d'una societat cada vegada més interessada en l'educació i en la necessitat d'ampliar els seus coneixements; diem això perquè a les pàgines d'*El Magisterio* comencen a sortir alguns articles referits a l'ensenyament del idiomes moderns; alguns fan referència a la necessitat d'ensenyar el castellà, ja que es preveu que, almanco fins a l'edat de vuit anys, els alumnes podran aprendre i utilitzar a l'escola la llengua materna, en aquest cas, el català de les Illes. Ara bé, hi ha altres articles que ja fan referència a la necessitat d'iniciar l'estudi de les llengües estrangeres,⁴¹ mitjançant la utilització dels nous mitjans audiovisuals del moment: el fonògraf i el cinema.

Amb referència als moviments de renovació educativa, propis de l'estranger, cal dir que a diversos articles es cita J. Ferry, A. Bain o Siurot, a més dels autors que ja hem indicat amb anterioritat. Decroly continua sent un autor de gran interès, tal com s'evidencià amb l'article que aparegué a la nostra revista per recordar el seu traspàs,⁴² en el qual també es donava compte de la seva escola de *L'Ermitage* i del llibre de l'homenatge que feia poc

³⁸ «Enseñanza de la escritura. Nuevos métodos», MB, nº 530, de 19 de gener de 1935.

³⁹ Vegeu, per exemple: LL. Duran: «Hoja de mi diario», MB, nº 455, de 14 d'agost de 1933; F. Rosselló: «Del momento. El dibujo en la escuela primaria. Una lección de lectura a los párvulos del último grado», MB, nº 463, de 9 d'octubre de 1933; J. B. Crespí: «Bibliografía. El dibujo en la escuela primaria», MB, nº 460, de 18 de setembre de 1933; «Enseñanza del dibujo en las escuelas primarias francesas», MB, nº 550, de 8 de juny de 1935, i nº 553-554, de 29 de juny i 6 de juliol de 1935.

⁴⁰ «Notas sobre la enseñanza de las ciencias naturales», MB, nº 338, de 18 de maig de 1931.

⁴¹ Per al primer cas, consulta: J. Rosselló: «El bilingüisme a les Balears», MB, nº 344, de 30 de juny de 1931. Pel que fa al segon, vegeu: R. Merino: «El cine sonoro y la enseñanza», MB, nº 270, de 27 de gener de 1930; «El fonógrafo en la escuela», MB, nº 314, d'1 de desembre de 1930 i «El cine en la escuela», MB, nº 328, de 9 de març de 1931.

⁴² Vegeu: F. Rosselló: «A la memoria del doctor Decroly», MB, nº 444, de 29 de maig de 1933.

li havien retut autors tan significatius com Claparède, Dewey, Freinet o Montessori. De tota manera, l'autor que desperta ara més interès és, sens dubte, Célestin Freinet, de manera que *El Magisterio* publicarà un article del seu introductor a Espanya, l'inspector H. Almendros, destinat en aquells moments a Lleida. A la vegada, el mestre Francesc Rosselló Gil, de la Graduada de Llevant de Palma, ens contarà aspectes de la seva experiència freinetista, del funcionament de la seva «Boston» (marca de la impremta) i de la manera en què el mètode pot esdevenir un vertader ensenyament de caire complementari, ja que és una manera eficient de formar tipògrafs.⁴³

També cal fer esment de l'aparició, per primera vegada a les pàgines de la nostra revista, d'una informació sobre un nou mètode renovador; faig referència a les cooperatives escolars que propicià a França Michel Proffit. Aquestes cooperatives es defineixen com a associacions escolars que, sota el control discret dels mestres, pretenen abaratar costos en la compra dels estris escolars –paper, manuals escolars, constitució de biblioteques– així com la compra d'objectes per després vendre'ls, juntament amb l'organització de festes, conferències, corals, elaboració de material didàctic o creació de museus escolars, entre altres activitats. Se'ns diu que el profit que es treu és en benefici de l'escola, o per cobrir mancances de la comunitat; amb això, es vol propiciar alumnes amb una bona educació moral perquè al mateix temps es considera que és la base de la seva formació intel·lectual.⁴⁴

A partir d'aquí *El Magisterio* es preocupa de donar-nos exemples de la manera en què es pot arbitrar una Escola Nova, malgrat la nostra situació escolar (molts d'alumnes, escoles deficitàries, material escolar gairebé inexistent); ara bé, com ens diuen els mestres mallorquins, no és necessari tenir una escola inscrita en el *Boureau Internacional des Ecoles Nouvelles*, a Ginebra, per fer bé les coses. És suficient una escola fonamentada en principis pràctics, d'acord amb l'ambient natural de l'infant, i que s'adapti a la mentalitat del nin a cada una de les seves etapes. Per això, seria prou interessant que a les Balears es constituís una «Escola Model» per il·lustrar els camins a seguir per tal que els altres centres poguessin renovar la seva tasca escolar.⁴⁵

3. El 1936. El darrer any de la revista

No estam gens segurs que sigui aquest el darrer any de la publicació d'*El Magisterio Balear*, però juntament amb això també cal dir que no hem pogut trobar exemplars d'*El Magisterio* més enllà del 1936;⁴⁶ per tant, i fins que no es demostrï el contrari, hem

⁴³ Vegeu, per al primer cas: H. Almendros: «La imprenta en la escuela», MB, n° 461, de 20 de setembre de 1933; per al segon cas, vegeu: F. Rosselló: «La Imprenta en la escuela», MB, n° 505, de juliol de 1934. Sobre Herminio Almendros, cal consultar A. Blat Gimeno: *Herminio Almendros Ibañez. Vida, época y obra. Cuadernos de Estudios Locales*, n° 13. Almansa: Ajuntament d'Almansa, 1998; així com AA. VV.: *Centenario de Herminio Almendros. Cuadernos de Estudios Locales*, n° 14. Almansa: Ajuntament d'Almansa, 2001.

⁴⁴ M. Colombian: «Las cooperativas escolares», MB, n° 442, de 15 de maig de 1933.

⁴⁵ A. Calvo: «Un ensayo de escuela activa», MB, n° 285, de 12 de maig de 1930 i P. Crespi: «Escuela Modelo», MB, núm 473, de 18 de desembre de 1933.

⁴⁶ He pogut consultar *El Magisterio Balear* de tot l'any 1936 fins al n° 626, de 31 de desembre de 1936, gràcies a la generositat d'un bon i admirable amic, el doctor Vicenç Jasso Garau, ja que aquest any de la revista no es trobava a cap biblioteca pública. De tota manera, a la primavera de 2008, vaig fer donació fotocopiada d'aquests números a la Biblioteca Pública del Consell de Mallorca.

d'atribuir a aquesta data el final de la nostra revista, sempre amb les pertinents precaucions. De tota manera, el que per ara és el darrer número d'*El Magisterio Balear* (el 626) ens dóna peu per refermar-nos en la idea que, efectivament, la nostra revista no es publicaria el 1937, ja que hi trobam quelcom que ens sembla un comiat prou conscient, tal com tendrem ocasió d'analitzar ben prest. El que és cert és que sempre es pensà que la revista finalitzà el juliol de 1936, amb el cop d'estat militar en contra de la República legal. Però això no és cert. Per tant, per la novetat que implica aquest fet, i pel fet que el 1936 és un any amb dues meitats totalment diferents, hem considerat que seria prou interessant fer una anàlisi separada i independent dels anys republicans.

Intentarem desenvolupar a continuació el més destacat que trobam, abans de l'inici de la Guerra Civil, o sigui, abans del 18 de juliol, en referència al tema que tractam, o sigui, la renovació educativa.

El número de 18 de gener s'obre amb una estadística de les escoles graduades a les diverses províncies espanyoles. D'aquesta manera sabem, una vegada més, la situació en què es trobava Espanya i, evidentment, les Balears, en una qüestió determinant de la qualitat de l'educació. Així, si el 1923 hi havia 26.439 escoles unitàries i solament 641 escoles graduades, al començament de l'any 1936 el nombre d'escoles unitàries era de 41.287 i 1.884 el d'escoles graduades. Les Balears eren la setena província espanyola amb més escoles graduades, la qual cosa ens indica l'esforç que s'havia fet al llarg del segle XX.⁴⁷ Així, Barcelona tenia 134 centres graduats; Madrid, 92; Biscaia, 90; Saragossa, 82; Càceres i València, 77; i les Balears, 61. Això implica dir que des del 1923 els indrets que més augmentaren el nombre de centres graduats foren Barcelona, amb 99 noves escoles; Càceres i Biscaia, amb 66, i les Balears, amb 58 noves graduades.⁴⁸

En aquest mateix número hi ha un article en el qual s'afirma que la situació del país és preocupant en el pla polític, amb unes noves eleccions a la vista, si bé els interrogants que sorgeixen es refereixen a la política educativa que durà a terme el nou govern, sense haver-hi cap ombra de dubte sobre perills de caire anticonstitucional.⁴⁹ Les pors varen durar poc, ja que de bell nou seria ministre d'Instrucció Pública Marcelino Domingo, que sempre comptà amb la confiança dels mestres.

De tota manera, aquest darrer any de la revista s'accentua el fet que ja vàrem veure a *El Magisterio* en temps de la República, és a dir, una publicació de caire més professionalitzat, i ja no tan orientada als àmbits nous de la pedagogia. Són, doncs, aquests darrers números «republicans», plens de notes d'interès però de caire administratiu i legal. És com si la revista tingués consciència, de bell nou, d'haver cobert el camí de la formació dels mestres –que ara sí que estava normalitzada i amb un alt nivell gràcies a l'anomenat «Pla professional» del magisteri, amb quatre anys de durada després del batxillerat superior (com una llicenciatura en l'actualitat)– i es va dedicar, per tant, a la informació de qüestions que interessaven als docents des d'unes perspectives més pròximes a les problemàtiques pròpies de la seva professió.⁵⁰

⁴⁷ La primera escola graduada que es construí a Mallorca fou inaugurada el 1912.

⁴⁸ Vegeu: *El Magisterio Balear*, de 18 de gener de 1936, pàg.17. També ens diuen que, pel que fa al nombre de mestres de les Balears, era la vuitena província amb més docents.

⁴⁹ Vegeu: «Perspectivas del nuevo año» (publicat originàriament a la *Revista de Pedagogia. Ibid.*, pàg. 21 i 22).

⁵⁰ Un cas paradigmàtic del que diem el trobam a *El Magisterio Balear*, n° 592, de 28 de març de 1936, ja que és un número destinat a informar de qüestions legals, burocràtiques i administratives.

Una altra característica que es nota és que la revista s'ha fet més cultural i, per tant, més oberta a notícies i aspectes que no tenen a veure amb les Illes. Són, per exemple, articles de Cossio, o la celebració de centenaris, com en el cas de Becker,⁵¹ o d'obituaris com els de Chesterton⁵² i Valle-Inclán, o bé notícies sobre museus, com el de Bellver. En aquest sentit, és interessant esmentar les notes necrològiques que Joan Capó va dedicar als seus amics: Joan Manent, que, com vàrem veure, havia estat governador civil de les Balears, home preocupat per l'educació popular i que acompanyà el nostre inspector a visitar totes les escoles de Mallorca, i també el doctor Josep Ignasi Valentí, col·laborador seu al Museu Pedagògic. Cal dir que aquests obituaris foren escrits en català,⁵³ qüestió absolutament excepcional a *El Magisterio*.

També cal fer referència a la importància que es donà de bell nou a la informació bibliogràfica, amb números gairebé dedicats exclusivament a aquest tema,⁵⁴ o d'altres que es fan ressò de les obres publicades per mallorquins, entre ells, Joan Capó, Miquel Porcel (reedicions), Margarida Comas o Catalina Vives, així com el seu marit Jose Eyaralar, ambdós catedràtics de la Normal de Palma.⁵⁵ També cal destacar l'àmplia ressenya bibliogràfica que es fa del llibre de Mariano López Fernández titulat *La escuela activa y democrática*, prologat per l'inspector de Lleida, Herminio Almendros.⁵⁶

Pel que fa, ja en concret, a les Illes, en especial a Mallorca, les notícies que apareixen estan referides a inauguracions de noves escoles, com la de Binissalem;⁵⁷ als actes d'iniciació d'obres de nous centres educatius com el dels Hostalets, avui en dia dit de Santa Isabel, o l'escoleta de Baix des Puig de Bunyola; o al fet de donar nom a escoles recentment inaugurades, com fou el cas de la d'Algaida, que rebé el nom de «Luís Bello», i la de Montuiri, que s'anomenà «Manuel B. Cossio».⁵⁸ També se'ns informa dels visitants nacionals i estrangers del Museu Pedagògic, entre ells, professors de París; de la inauguració de «cantinas escolares» —o menjadors escolars, que díriem avui en dia—, tant a la Graduada de Llevant com a les escoles del Coll d'en Rabassa o la des Secar de la Real.⁵⁹

També, mitjançant la revista dels mestres de les Illes, tenim informació d'una pràctica que sembla que era ja ben natural a les escoles de Mallorca, ja que solament es detalla amb simples notes d'agraïment. Faig referència a la publicació de revistes per part dels infants de les diverses escoles, com *Ingenuidades*, de l'escola de Calvià; *Actividades*, de l'Annexa a la Normal de Palma; *La escuela progresando*, de l'escola d'Alcúdia; o *Levante*, pròpia de la Graduada de Llevant. Els redactors d'*El Magisterio* també fan esment de la revista *Consell* que, a l'escola d'aquest poble, editava el mestre Miquel Deyà, tot seguint el mètode i les tècniques de Freinet, i se'ns diu que Freinet mateix estaria ben orgullós de tasques com la d'aquesta revista.

⁵¹ Vegeu el número de 22 de febrer de 1936.

⁵² Vegeu el número de 27 de juny de 1936.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ És el cas del número doble (nº 596-597), de 25 d'abril i 2 de maig de 1936.

⁵⁵ Vegeu exemplar del 7 de març de 1936, pàg. 81.

⁵⁶ *El Magisterio Balear*, de 27 de juny de 1936. Herminio Almendros fou, tal com hem vist, l'introduïdor del mètode Freinet a Espanya.

⁵⁷ *El Magisterio Balear*, nº 603, de 13 de juny de 1936.

⁵⁸ Vegeu, respectivament, MB de 4 d'abril i de 27 de juny de 1936.

⁵⁹ Vegeu MB, nº 600, de 23 de març i, per a les dues darreres escoles, el MB, nº 606, de 4 de juliol.

També hi ha una notícia, igualment freinetista, en un article publicat el mestre Francesc Rosselló de la Graduada de Llevant, en què ens donava compte de l'edició d'*El Amigo*, revista d'un llogaret d'Astúries (Moro) que es feia tot seguint Freinet, i que s'intercanviava amb la que feien els seus alumnes, aquí, a Palma.⁶⁰ Cal dir també que es dona informació d'haver rebut a la redacció d'*El Magisterio* la revista *Vida Escolar* de l'escoleta d'un poblet de Soria, Cabrejas del Pinar, fruit també de les aplicacions de Freinet a l'escola. Com hom pot comprovar, la normalització envers Freinet era, en aquells moments, prou significativa.

En canvi, hi ha molts pocs articles de fons de caire pedagògic, tal com ja hem dit. En aquest darrer any, caldria esmentar-ne un sobre el dibuix i un altre sobre l'ensenyament de la història a l'escola, amb dues transcripcions d'originals publicats a revistes de la península.⁶¹ També s'aporta un altre article, prou interessant, de l'inspector asturià destinat a Palma, Fernando Leal Crespo, que poc mesos després seria assassinat pels feixistes mallorquins. Es tracta d'un breu treball en què manifesta que l'escola nacional i pública ha de ser l'escola de tothom perquè és la més justa i equitativa per a la societat.⁶²

Hem de dir que la revista que aparegué el 18 de juliol fou un número del tot normal, sense cap notícia del que havia passat. L'article de fons es dedicà al certificat escolar; Rosselló Gil ens informava del final de l'intercanvi amb el llogaret d'Astúries i l'apartat de notícies, de normatives legals i administratives fou també del tot normal.

Per últim, i abans de passar a l'anàlisi de la resta de l'any, després del 18 de juliol, hem de destacar el tarannà republicanista d'*El Magisterio*. A una gran part d'exemplars es denota l'admiració per la tasca escolar de la República, que arribà a les màximes cotes a l'exemplar que sortí l'onze d'abril, o sigui, el dia en què es commemorà el cinquè aniversari de l'adveniment republicà a Espanya. D'aquest número podem destacar, entre altres, les frases següents extretes de la Constitució:

«La República legislará en el sentido de facilitar a los españoles, económicamente necesitados, el acceso a todos los grados de enseñanza, a fin de que no se halle condicionado más que por la aptitud y la vocación».

«La enseñanza será laica, hará del trabajo el eje de su actividad metodológica y se inspirará en ideales de solidaridad humana».

«El servicio de la cultura es atribución esencial del Estado y lo prestará mediante instituciones educativas enlazadas por el sistema de la Escuela unificada».⁶³

Com queda dit, el darrer número d'*El Magisterio* republicà fou el 608; de ben segur, la revista es va suspendre durant un temps, ja que el número següent que he pogut consultar és el 610, que ja pertany al 5 de setembre de 1936. Dissortadament, ens manca un exemplar cabdal que ens permetria tenir informació de com va ser aquest primer número sota el nou règim militar. Òbviament, no sabem si es publicà a final d'agost –seria el més lògic– o si es publicà abans.

El que realment és cert és que, a partir del segon número d'aquesta darrera època, la nostra revista es converteix, com no podia ser d'altra manera, en un òrgan de propaganda i de servitud al nou règim, a la vegada que de crítica constant a l'anterior època:

⁶⁰ Vegeu MB, de 18 de juliol de 1936, n° 608.

⁶¹ Vegeu, respectivament, MB d'1 de febrer i el n° 596-597, ja citat.

⁶² MB, n° 593, de 4 d'abril de 1936.

⁶³ Vegeu MB, d'11 d'abril de 1936, n° 594, pàg. 113.

«En esos primeros días de renacimiento del espíritu español, el enemigo que se esconde falaz entre nuestro mismo pueblo, trata, sin conseguir su objeto, de sembrar la alarma entre la población civil. Velan nuestros soldados y se inician en la vida de sacrificio las juventudes viriles españolas...Las Autoridades que –para nuestra suerte y gloria– recogen las riendas encochinadas de la vida mallorquina, ofician sabiamente de padres y rectores justos y enérgicos».⁶⁴

De tota manera, en aquest article, titulat «Risa y Llanto. El humor del pueblo», s'introdueixen frases en català: «Si, es ben vere...Mirau si –com deis vos– no queda ningú a Palma que jo, avorrit vos veng a fer companya. Que he de fe tot sol allà?»⁶⁵ i altres semblants, tot aprofitant el fet que la gent de Palma, per por de l'aviació, cercava refugi a la part forana. Deuen ser les primeres frases publicades en català, a Mallorca, des que s'inicià la guerra. La part administrativa i oficial de la revista són ara ordres del governador civil, o del nou batlle de Palma, per les quals es revoquen les lleis i els organismes republicans, s'obren les escoles religioses, s'avisava que els mestres poden ser traslladats d'escoles i localitats, se suspenen de la seva funció els directors escolars o el personal de cultura de l'Ajuntament de Palma, tot això acompanyat d'altres decrets de les autoritats militars que no tenen res a veure amb l'educació, però que malgrat tot es publicaren a la revista.

Destaca també en aquests mesos el fet que *El Magisterio* serveixi per publicar les llistes dels mestres declarats aptes per seguir duent a terme les seves funcions (inclosos els dels col·legis privats), així com les noves destinacions dels nostres mestres, la qual cosa ens serviria per confeccionar un mapa escolar de l'illa en aquells moments. Es publiquen també documents i circulars del bisbat, com la que titulà «Niño español y cristiano»,⁶⁶ o se'ns informa de la censura cinematogràfica. Fins i tot, hi ha números que des de la primera pàgina estan dedicats a circulars, decrets, etc., de les noves autoritats i, en tot cas, a incloure la lletra en italià de l'himne de les joventuts feixistes italianes: *Giovinezza*.⁶⁷

De pedagogia, res de res. Els articles de fons –molt pocs, realment– tenen títols com «La bandera roja y gualda es la bandera de España»; «A favor de las canastillas», en què es lamenta el fet que el repressor i instigador de múltiples assassinats, el feixista italià comte Rossi, no assistís a un acte. També es publicà «Habla Salamanca», sobre el gran paper patriota dels legionaris; «Sobre el catecismo»; «El II Festival de Gimnasia Educativa de las O. J. de Falange» o la conferència del pare Tomás López «Para maestras».⁶⁸

El darrer número d'*El Magisterio* és,⁶⁹ a parer nostre, el més interessant d'aquest darrer any; de fet, està dedicat íntegrament –excepte part de la darrera pàgina– a la temàtica que fa de capçalera de l'esmentat exemplar: «El Magisterio Balear, como nunca, da

⁶⁴ Vegeu MB, nº 610, de 5 de setembre de 1936.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ MB de 3 d'octubre de 1936, nº 615, pàg. 274.

⁶⁷ Vegeu el cas de MB de 21 de novembre de 1936, nº 621.

⁶⁸ Vegeu, respectivament, MB, nº 614, de 26 de setembre de 1936; MB, nº 620, de 14 de novembre de 1936, gairebé monogràfic sobre el tema de les «canastillas»; MB, nº 624, de 12 de desembre de 1936; MB, *ibid.*; MB, nº 625, de 20 de desembre de 1936 i MB, nº 626, de 31 de desembre de 1936.

⁶⁹ A partir d'aquí ens referirem a MB, nº 626, de 1936.

pruebas de su unión y de su capacidad de trabajo. Cursillos y nacimiento del Colegio Oficial del Magisterio Primario de las Baleares». ⁷⁰ Cal dir que el curset era monogràfic sobre Educació Física infantil.

El títol ressenyat ens dóna peu a considerar que aquest fou el darrer número de la revista, la singladura de la qual s'havia iniciat el 1873. Efectivament, la creació de l'anomenat *Colegio Oficial del Magisterio Primario de Baleares* és l'enterrament definitiu de l'Associació de Mestres de primer ensenyament de les Balears que, a causa de les convocatòries d'*El Fomento* es constituí el 1872 i que, tot seguit, s'encarregaria de publicar la revista que comentam. Les autoritats colpistes mantingueren aquests mesos *El Magisterio* perquè els convenia. Ben segur que de principi, arran del cop d'estat de juliol del 1936, no permeteren la seva publicació però, en començar el curs escolar, necessitaven un òrgan que informàs el magisteri, que donàs notícies de les noves mesures que s'aplicarien a l'ensenyament i, per a tot això, res més bo que una publicació amb tanta tradició i que rebia el magisteri de totes les illes, tant públic com privat.

D'aquí que, a final d'agost de 1936, es permet de bell nou la publicació, que serà, des del principi, utilitzada com a òrgan de difusió no solament de les noves idees sinó també dels decrets, circulars, ordres, etc., de qualsevol autoritat; mentrestant, guanyant temps amb aquestes mesures, es preparava una nova organització dels mestres d'acord amb la ideologia dominant. Aleshores, l'antiga associació dels nostres mestres, així com el seu òrgan de difusió, ben prest no serien necessaris.

És clar que, com es pot veure, aquest nou *Magisterio Balear* podia haver durat de manera permanent perquè tanmateix no es parlava ni de pedagogia, ni d'educació; solament d'ordres dictades pels militars i les autoritats civils –falangistes–, amb articles de lloança envers el nou règim injustament implantat. Per tant, amb aquest panorama, la cosa més bona que va passar a *El Magisterio* fou que el tancassin; és més, li sobraren els quatre mesos i escaig que durà. Màxim quan la seva finalitat sempre havia estat mantenir un esperit de renovació, d'il·lusió per l'educació i la regeneració del nostre poble que, tanmateix, ara era ja impossible de dur a terme.

De tota manera, la revista morí amb el cap ben alt, ja que aquest darrer número –malgrat que semblava mentida– s'inicià amb una crònica signada per Joan Capó (en primer lloc) i que comença així:

«Más aún que en aquellas épocas de esplendor de nuestro “museo Pedagógico” y de las resonantes exposiciones del hacer en nuestras escuelas nacionales; más aún que en los días lejanos de Lluch en que el Magisterio Nacional oraba y trabajaba por el perfeccionamiento de su función educadora,⁷¹ más aun que en los viajes al Extranjero, donde fueron nuestros Maestros Nacionales a no asombrarse, pero sí a saturarse de lo bueno que vieran y resultara útil para nuestra Patria».

⁷⁰ Cal dir que aquest número s'acomiada tot dient que aquesta breu crònica sobre el curset esmentat serà ampliada i detallada i, a més, s'inclourà el discurs del nou president –senyor Fiol–, que pronuncià amb el motiu de la creació del nou Col·legi Oficial de Mestres, en el pròxim número d'*El Magisterio Balear*. Fou aleshores el 626 realment el darrer número d'aquesta revista?

⁷¹ Capó es refereix aquí als cursets que a l'estiu organitzava per millorar la tasca dels mestres envers la renovació educativa i que han estat vists com l'alternativa mallorquina a les escoles d'estiu de Catalunya que tenien la mateixa funció.

És clar que la resta de l'article és una lloança al nou règim a «la España Azul, a la nueva era que se crea con la sangre de nuestros jóvenes, a la Patria que resurge de las ruinas del Alcázar de Toledo, a los camaradas y jefes, a la Jerarquía, a la “Nueva España”, a “los Santos y Mártires”», tot acabant amb un «¡Arriba España!», però oblidant el famós de rigor «¡Viva Franco!».

De tota manera, a més de l'oblit esmentat, Capó recordava el seu treball al capdavant del Museu Pedagògic, els cursets de perfeccionament i la tasca de la JAE.⁷² Missió acomplida; supòs que ja sabia el que l'esperava i, per això, la conferència inaugural d'aquest curset (que no hem d'oblidar que tractava sobre Educació Física),⁷³ l'encapçalà amb el títol següent: *Esencia de la Escuela Nueva: Tradición y disciplina*, ple d'ambigüitat perquè tant es podia referir al moviment de l'Escola Nova, com a la nova escola que pretenien les autoritats sublevades. En tot cas, cal dir que, en el darrer número de la revista dels mestres illencs, hi va haver una sèrie de missatges soterrats que recordaven uns altres temps, testimonis d'una aventura pedagògica que, als ulls d'ara, encara sembla un vertader miracle.

⁷² *Junta para la Ampliación de Estudios* que, presidida per Ramón y Cajal i gestionada per José Luis Castillejo –home de confiança de la ILE– possibilità que intel·lectuals i professionals de qualsevol branca del saber anassin becats per l'Estat a l'estranger, entre ells diversos centenars de mestres de tots els indrets. De la infraestructura de la JAE, el nou règim creà l'actual «Consejo Superior de Investigaciones Científicas».

⁷³ Els altres temes que es tractaren foren els següents: el ja esmentat pare López parlà sobre la responsabilitat del magisteri; un tinent de carrabiners, D. Leopoldo Quilez, va fer una classe de gimnàstica; també hi intervingueren els *flexas*, associació infantil de la *Falange Española*. Un metge, el Dr. Medinas, parlà sobre higiene. Parlà també una altra vegada el pare López, ara sobre «Higiene Espiritual» i va pronunciar, a més, una conferència només per a les mestres; un cirurgià, el Dr. Valdés, tractà sobre «La Patria» i, de bell nou, el pare López tornà a parlar sobre el tema del «Deportismo espiritual». El curset va concloure amb una missa funeral tot honorant un pilot legionari, l'aviador Arturo Rizzi. Òbviament, com que estam interessats en la renovació educativa i no pas en els inicis de la pedagogia feixista a casa nostra, no farem cap comentari sobre aquestes activitats.